

HISTORIA ECCLESIAE

Buzogány Dezső*

Kolozsvár

A humanizmus az igei tudomány szolgálatában (III.)

Melanchthon dialektikája a teológia szolgálatában

Melanchthon dialektikájának három korszakát ismeri a szakirodalom: 1520, 1528 és 1547. Az elsőre nézve levelezésében találunk utalást. 1519 januárjában Bernard Maurust látja el oktatási tanácsokkal. Levelében egyértelművé teszi, hogy senki se lehet kellőképpen művelt, ha nem tanulta meg a dialektikát, s ezért tervezi, hogy ír valamit röviden és vázlatosan a dialektikáról is.¹ 1520 márciusában már Johannis Schwertfergernek, a wittenbergi jogászprofesszornak dedikálja megjelent dialektikáját.² Ebben megemlíti, hogy diákjai sürgették a dialektika bővebb és alaposabb bemutatását, amit meg is tett, mert olyan időket élünk – mondja –, hogy a professzorok nagy része sem látja be a tananyag hasznát.

„Megloptam hát egyéb tanulmányaimtól az időt, és leírtam a szónoki beszédalkotás rendjét, annyira röviden, amennyire csak lehetett.”³

Az első változat nyolc kiadást ért meg.

* Buzogány Dezső (Szedes, 1957) 1990-től oktat erdélyi protestáns egyháztörténetet és latin nyelvet a Kolozsvári Protestáns Teológián. 2001-től a BBTE Református Tanárképző Karán is tanít, ahol doktorvezetési jogú professzor. Doktori címet 1992-ben szerzett Budapesten. Kutatóprogramon vett részt az AEÁ-ban (1992–1993). Több hazai és külföldi kutatási projekt irányítója, létrehozta a Pokoly József Egyháztörténeti Kutatócsoportot. 2005-ben Szöulban volt vendégtanár, előadásokat tartott az AEÁ-ban és Európa országaiban; a MTA köztestületének tagja, a National Geographic Társaság tiszteletbeli és több magyarországi folyóirat szerkesztőségi tagja; a hazai oktatásügyi minisztérium több bizottságának tagja. Elindított és szerkeszt 3 egyháztörténeti sorozatot (több mint 30 kötet): Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek, Erdélyi Református Egyháztörténeti Adatok, *Fontes Rerum Ecclesiarum in Transylvania*. 2017. nov. 30-án a DRHE Doctor Honoris Causa címmel tüntette ki.

¹ „Neminem recte erudiri posse, qui non et illa [dialectica] discat. [...] Quare visum est mihi paucis, idque obiter tantum notare, qui dialecticorum, qui rhetoricorum usus sit.” CR–1. 63–64. (Ld. Bretschneider, Carolus Gottlieb (ed.): *Corpus Reformatorum*. I: Philip Melanchthon: *Opera Quae Supersunt Omnia*. Volumen I–XV. Halis Saxonum 1834–1848.)

² *Compendiaria dialectices ratio*. Lipsiae, apud Melch. Lottherum, 1520.

³ CR–1. 153–154.

Albrecht Dürer:
Philipp Melancthon (1526)

A második változat⁴ elkészüléséről Ioachim Camerariust értesíti, mondván, hogy az egyik megjelent példányt egy bizonyos Mihálynak küldi, továbbá tájékoztatja, hogy korábbi munkáját nemrég átnézte, és az utolsó két fejezetet újraírta.⁵ A munka végül nem 1528-ban, hanem 1529-ben jelent meg.⁶ Ebből hét kiadás látott napvilágot.

A harmadik változatot 1547 januárjában publikálták,⁷ és olyan nagy sikere lett, hogy október elején meglepetten állapította meg: „A dialektikából ez idáig háromezer példány kelt el. Most újranyomatják, és javításra van szükség”.⁸ Ez a javított kiadást nemsokára meg is jelent, de rövid idő alatt ez is elfogyott, ezért 1548 elején már a harmadik kiadása is napvilágot látott.⁹ Ez a változat több mint tizenhárom kiadást ért meg. Mi a Lipszéban 1580-ban megjelent példány alapján közlünk ízelítőt annak bemutatására, hogyan alkalmazza a klasszikus görög tudományág szabályait a Szentírás tanításának rendszerezésére. A könyv, várhatóan, tele van klasszikusokkal, de mi csak azokból a részekből adunk némi kóstolót, amelyek a teológiai tudománnyal kapcsolatosak.

1. A dialektika meghatározása

Az első könyv legelső szakasza a tudományág meghatározásával kezdődik: mi a dialektika (közismertebb nevén a logika)? Melancthon válasza ez: a pontos, rendszerező és világos tanítás tudománya vagy módja, amely a meghatározásban, a felosztásban, a találó érvek összekapcsolásában, illetve az összefüggéstelen vagy a hibás érvek újraszövéseben és megcáfolásában áll.¹⁰

⁴ *Dialectices Phil. Mel. libri quatuor ab auctore ipse de integro in lucem conscripti ac editi. Item Rhetorices praeceptiunculae doctissimae.* Haganoae, per Ioann. Secerium, 1528.

⁵ „Dialectica mitto Michaeli, quae nuper recognovi, et posteriores duos libellos retexui.” CR–1. 1084.

⁶ A dialektika 1531-ben kiadott egyik példányának előszavában írja Guiliemus Refferstein gyermekeinek, hogy a két évvel korábban megjelent munkáját apjuknak ajánlotta. CR–1. 507.

⁷ *Elementa dialectices, continentia fere integram artem, ita scripta, ut iuventuti utiliter proponi possint.* Edita a Philippo Melancthone. Vitebergae, 1547.

⁸ „Vendita sunt tria millia exemplorum a dialectices. Nunc recuditur et emendatione indiget.” CR–6. 722.

⁹ CR–6. 816: Matthaeus Collinusnak küldi meg.

¹⁰ „Dialectica est ars seu via, recte, ordine, et per spicue docendi, quod fit recte definiendo, dividendo, argumenta vera connectendo, et male cohaerentia seu falsa retexendo et refutando.” CR–13. 513.

A következő kérdése az, hogy mi a dialektika sajátos feladata. A válaszban ott van a meghatározás, persze kiegészülve ezzel:

„Miután Isten az embereket elsősorban a maga megismerésére, a dolgok megértésére és az erények gyakorlására, továbbá a természet vizsgálatára teremtette, teljesen egyértelmű, hogy az emberiség alapvető feladata az, hogy ezekre a fontos dolgokra megtanítsa az embereket.”¹¹

A megismertetés módszere négy részből áll: meghatározás; megkülönböztetés; érvek helyes összekapcsolása, illetve a rosszul összekapcsolt vagy hamis érvek megcáfolása és a hiba okának megtalálása; végül a tévútra jutott ember visszavezetése a biztos szabályhoz, amelyet kritériumnak nevezünk.¹²

Honnan származik a „dialektika” kifejezés? A latinok – mondja Melanchthon – ezt „társalgásnak” vagy „értekezésnek” fordítják, és olyan olyan párbeszédet értenek rajta, amelynek során érveket felsorakoztatva, jóindulattal kérdezzünk, vagy rendszerezetten magyarázunk valamit. A *disputa* ugyanis különbözik a civakodástól és a veszekedéstől.¹³ Amit tehát a görögök *διαλέγομαι*-nak mondanak, arra a latinok a „társalgás” vagy „értekezés” kifejezéseket használják.

Mivel foglalkozik a dialektika? Minden olyan tárggyal vagy kérdéssel, amelyre az embereket megtanítani szeretnénk; ahogyan például az aritmetika is minden olyan dologgal foglalkozik, amely a számolással kapcsolatos. Amúgy a dialektika és az aritmetika között igen nagy a hasonlóság. Isten belevésre az emberi értelemben a számok ismeretét, hogy a dolgok között különbséget tudjunk tenni; erre igen nagy szükségünk van, hogy ne hordjunk össze mindent egyetlen nagy kaotikus rakássá. Szükséges tudnunk, hogy más Isten, más a teremtmény, más a lényeg, más a járulék, vagy hogy más Isten és más az ő ellensége, az ördög.¹⁴ Miután ugyanis az aritmetika különválasztja a dolgokat a számolás segítségével, a dialektika különféle neveket, és meghatározásokat társít az így különválasztott dolgokhoz, megkeresi az összetevőit, a részeit, a hatását, és más, velük összefüggő dolgot. Utána, az érvelés során, egymás mellé teszi az összefüggő dolgokat, és különválasztja azokat, amelyek között semmiféle kapcsolat nincs.

¹¹ „Cum homines praecipue conditi sint ad agnitionem Dei, ad intellectum et officia virtutum, et ad considerationem naturae, de his tantis rebus docere homines, praecipuum generis humani opus esse manifestum est.” CR–13. 513.

¹² „Partes autem huius operis seu officii sunt quatuor: Definire, dividere, argumenta vere connectere, et male cohaerentia seu falsa dissolvere, et falsitatis causa monstrata, errantem deducere ad normas certitudinis, quae vocantur κριτήρια [kriteria]. CR–13. 513.

¹³ „Latinis usitata vocabula sunt disputo et dissero, quod est in colloquio cum altero collatis argumentis placide aliquid quaerere, seu ordine explicare. [...] Ac longe aliud significant altercari et rixari, quam disputare.” CR–13. 513.

¹⁴ „Et magna cognatio est Dialectices et Arithmetices. Deus indidit naturae intelligenti notitias numerorum, ut res discernat. Necesse est enim discrimina rerum aliqua agnoscere, nec omnia confundenda, et in unum chaos miscenda sunt. Necesse est scire, aliud esse Deum, aliud creaturas, aliud substantias, aliud accidentia, aliud esse Deum, aliud hostem Dei diabolum. CR–13. 514.

A folyamat az ész természetes világosságával indul, de utána a tudományág jelöli ki az utat, hogy a természetes értelem ne bolyongjon céltalanul, az érvelés tudománya nélkül, ahogyan azok a nagyokosok teszik, akik mellőzik ezt a tudományágot, következésképpen gyakran félrebeszélnek, amikor valamit meghatároznak, vagy összekapcsolják az érveket.¹⁵

A klasszikusok meghatározását átvéve azt mondja, hogy a dialektika ugyan minden dologgal foglalkozik, de ezt így kell érteni: az isteni tanítást illetően nem hoz létre új dolgokat, hanem kidolgozza a tanítás módozatát és formáját. Vagy a másik klasszikust idézi:

„A dialektika a művészetek művészete, és tudományok tudománya, amely hozzáfér minden módszer alapelvéhez.”¹⁶

A tudományág felmagasztalása nevetségesnek tűnik – mondja Melanchthon –, de így kell érteni:

„A dialektika úgy a művészetek művészete, hogy nem fontosságban előzi meg a többi, hanem szolgálja az összes művészetet és tudományt.”¹⁷

Ami pedig a módszerek alapelvéhez való hozzáférést illeti, Melanchthon ezt így magyarázza: mindenféle tananyag részére módszert, vagyis tanítási útmutatót dolgoz ki és kínál, például ha az orvosnak valamely betegségről kell nyilatkoznia, először oda kell figyelnie a tünetekre, az okokra, a hatásokra, és csak utána állíthat fel diagnózist; vagy ha a szónoknak a bűnbánatról kell beszélnie, neki is elő kell sorolnia a bűnbánat meghatározásait, részeit, indítékait, következményeit.¹⁸

2. Különbség a dialektika és a retorika között

Rokon tárgyak: a dialektika figyelme minden dologra kiterjed, ezeknek a lényegét a saját szavaival, lecsupaszítva fogalmazza meg, egyetlen tőmondatban, a szavakat nem halmozza, és a mondatokat nem díszíti, mert ez a retorika dolga;

¹⁵ „Postquam autem Arithmetica numeravit res, accedit Dialectica, et distinctis rebus nomina diversa et definitiones attribuit, quaerit membra, partes, causas, effectus, et alia quae accedunt. Deinde in ratiocinanda componit cohaerentia, et distrahit diversa. Haec a naturali luce initium sumunt, sed postea ars monstrat metas, ne aberret natura sine arte in ratiocinando, ut etiam ingeniosi homines contemtores artis, saepe in definiendo aut in contexendis argumentis hallucinantur.” CR–13. 514.

¹⁶ „Huc congruit illa vetus definitio recitata in Petro Hispano, quam meminisse non est inutile: Dialectica est ars artium, scientia scientiarum, ad omnium methodorum principia viam habens. Laudatio videtur ridicula, sed sic intelligatur: Dialectica est ars artium, id est, non dignitate antecedens, sed usu serviens omnibus artibus et scientiis.” CR–13. 515.

¹⁷ Uo.

¹⁸ „Deinde inquit, ad omnium methodorum principia viam habens, id est, in omnibus materiis methodos, hoc est, viam docendi instituens, ut si medico de morbo aliquo dicendum erit, quaeret signa, causas, effectus, constituet definitiones et divisiones. Si concionatori dicendum erit de poenitentia, exponet et ipse definitiones, partes, causas, effectus.” CR–13. 515.

a retorika ugyanis nem fukarkodik a szavakkal, ékesen feldíszíti és különféle-képpen kiszínezi a szónoki beszédet.¹⁹

Példának a 133. zsoltárt hozza fel: *Íme, mily jó és mily gyönyörűséges* stb. A dialektika meghatározása ez: jó, ha az egyház vezetői egyetértenek egymással, és a gyülekezetben összhang van az igaz tanítás terén. A következő versben – mondja Melanchthon – a zsoltáros hozzáteszi ennek az értelmét is: Isten azok ügyét segíti, akik egyetértenek egymással. Miután tehát a dialektika ezt tőmondatokban jelenti ki, a retorika díszekkel aggatja tele. Jelen esetben ez nem sok, de annál többet mond: az egyetértés olyan kedves, amilyen kedves az édes balzsam illata, amely aláfolyik Áron szakállán, és bőségesen lecsorog egész főpapi köntösén (*vestem pontificiam*).

„Gyönyörű kép, mintha szemünk előtt látnánk a főpapi mentét, és ékességét a köntöst, amelyeket, szokás szerint, a legnemesebb kenettel itatták át. De miért említi a főpapot? Azért, mert a főpap jelkép: jelzi az igaz tanban való egyetértés kezdetét és biztosítékát.”²⁰

3. Mi a szubsztancia?

Valamely létező dolog vagy szubsztancia,²¹ vagy járulék. Mi a szubsztancia? A szubsztancia olyan létező, amelynek elvitathatatlan sajátága maga a létezés; nincs meg másban, tehát létezését nem valaki mástól kapja. Ez a meghatározás általánosan érvényes Istenre és a teremtett szubsztanciákra.

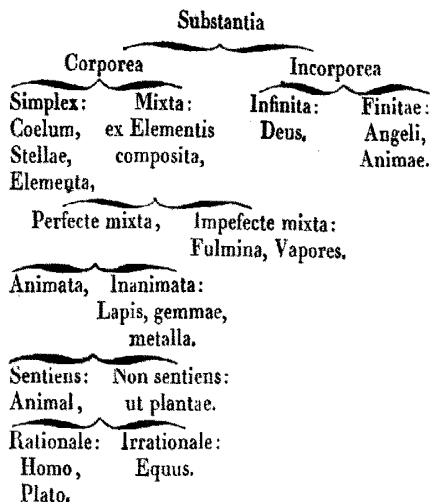
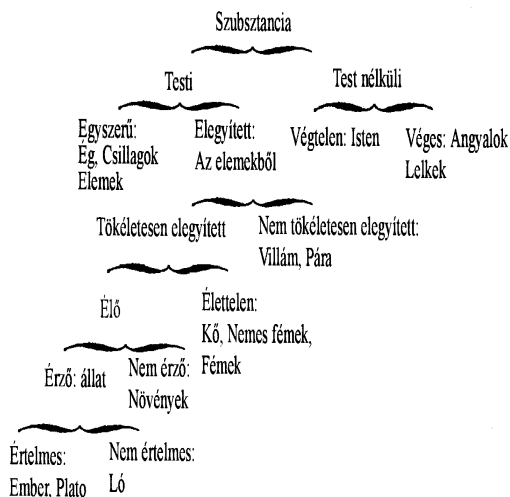
„De a teremtményekre nézve sokkal világosabb meghatározás is van, merthogy az emberi elme a járulékokból ismeri fel a szubsztanciát. A járulékok ugyanis nem takarják el szemünk elől a szubsztanciákat, hanem felismerhetővé teszik az elme segítségével. Amikor például azt látjuk, hogy a víz akkor is víz marad, ha megfagy, és akkor is, ha cseppfolyós, így következtethetünk: egy dolog a változó forma, és más az, ami a formát magára veszi. Az eléggé találó meghatározás tehát ez: a szubsztancia az a létező, amelynek sajátja a létezés, és járulékokat vesz magára.”²²

¹⁹ „Vicinae artes sunt, sed ita, Dialectica circa omnes materias versatur, et rerum summas propriis verbis nude proponit, nec unam sententiam pluribus verbis aut adhibitis luminibus figurarum pingit, Sed Rhetorica addit ornatum in his materiis, quae orationis copia et splendore illustrari et varie pingi possunt.” CR–13. 515.

²⁰ „Pictura est pulcerrima, si quasi positum in conspectu pontificem mente intuearis, ornatum sua veste, et, ut erat consuetudo, generosissimis unguentis perfusum. Sed cur mentionem Pontificis facit? Quia concordiae initium et vinculum esse significat consensum de vera doctrina.” CR–13. 516.

²¹ A „substantia” magyar megfelelőjeként magunk is gyakran használjuk a „lényeg” (*essentia*) kifejezést, bár tudván tudjuk, hogy itt arról van szó, amit talán a „legbelsőbb lényeg, létforma” körülírással lehetne érzékeltetni.

²² „Sed de creatis traditur definitio illustrior, quia mens humana per accidentia agnoscit substantiam. Non enim cernimus oculis substantias tectas accidentibus, sed mente eas agnoscimus.

4. A szubsztanciák rendszere

Mi haszna van, ha ismerjük a dolgok rendjét. Mindenekelőtt az, hogy ha életünkben végigkövetjük ezt a rendet, meglátjuk a szubsztanciák (a létformák, a létező dolgok) összefüggéseit a minket körülvevő dolgok egész rendszerében, vagyis képesek leszünk megkülönböztetni Istent és a teremtett dolgokat. A táblázatnak megfelelően így siet tisztázni a dolgok rendjét: Isten test nélküli, értelmes létező; ereje, bölcsessége és jósága végtelen, igazmondó, jóságos, igazságos, büntetlen, szabad, oka az egész természetnek és a rendnek, megköveteli az emberi nemtől, hogy cselekedete egyezzen az ő szándékával, az ellenszegülőket megbünteti. Ezt még az is meghatározhatja az előbbi táblázat alapján, aki egyházon kívüli, mert a meghatározás mindegyik eleme megtalálható a táblázatban. És bár Istennek ez a leírása helyes, mégsem teljes, mert Istenről úgy kell vélekednünk, ahogyan a magasztos bizonyosságokban feltárta magát nekünk. Ezért az egyházban, a felsorolt jellemzők mellé oda kell tenni azt is, ahogyan az istenség kijelentette magát személyeiben: az örök Atya, a Fiú, aki az ő képét hordozza, és a Szentlélek; ebben a formájában teremtette meg a mennyet és a földet, és mindent, ami azokban van; az emberek között magának örök egyházat gyűjt; akaratát olyan magasztos bizonyágtételben jelentette ki, mint a halottak feltámasztása. Az egyházban tehát olyan dolgokat is hozzá kell tenni Isten általános tulajdonságaihoz, amiket az emberi elme a maga világosságával meglát, mert Istent olyanak kell megismerni és imádni, amilyenek magát kijelentette.²³

Cum videmus aquam manere eandem, sive sit frigida, sive sit calida, ratiocinamur, aliud quiddam esse formas illas discedentes, et aliud quod eas sustinet. Est ergo satis accommodata definitio: Substantia est Ens, quod habet proprium esse, et sustinet accidentia.” CR–13. 528–529.

²³ „Sic in Ecclesia necesse est addi quaedam descriptioni Dei, quam mentes humanae sua luce cernunt, quia Deum necesse est agnoscere et invocari, sicut se patefecit.” CR–13. 531.

Hasonlóképpen határozza meg a táblázat alapján a levegőet is, amely véges szubsztancia, testi, egyszerű, gömb alakú, különbözik az elemektől, nincs alávetve a romlásnak, mint az elemek, körbe veszi a világban lévő összes testet; és ezt mondja diákjainak:

„Láthatod, hogy ennek a meghatározásnak sok eleme a tulajdonságokat tartalmazó táblázatból származik. [...] Tudják meg az ifjak, hogy ez az egyszerű táblázat azt szolgálja, hogy a dolgok rendjét megállapíthassuk; a teljes magyarázatuk majd később következik, a filozófia hátralévő részeiben.”²⁴

5. A biztos ismeret

Ugorjunk. A habitus vagy lelki alkat nem más, mint képesség valamire. Megfelelője a görög ἕξις (jelentése: birtoklás, állapot, tehetség, képesség); ez olyan tulajdonságot jelöl, amelyet a gyakran ismétlődő cselekedetekből szerzünk, ezzel – tehetségük vezérlése és segítsége mellett – az emberek könnyen és jól elvégezhetik a különböző dolgokat. Lucas Cranachban például a rajzolás tudománya habitus volt, mert miután megtanult rajzolni, és keze hozzászokott a vonalvezetéshez, sokkal könnyebben és biztosabban húzta azokat a vonalakat, amelyeket elméje megjelenített és vezérelt, mint a gyakorlatlan emberek.²⁵

Melanchthon kétféle képességet különböztet meg: testit és lelkit. Testi: vívás, tánc, játék. A lelki kétféle: értelmi és akarat. Itt említi a tudományokat és az erényeket. Az értelmi képesség egyik fajtája az ismeret. Ennek több formája is van: az egyszerű dolgok és a tételek ismerete (amelyekkel egyetértünk vagy nem); továbbá van biztos és bizonytalan ismeret, ez utóbbit vélekedésnek nevezük.

Mi a biztos ismeret? A princípiumok, vagyis az őselvek ismerete. Ezeket az elme velünk született világosságával ismerjük meg, és szilárd meggyőződéssel úgy fogadjuk el a természetünkből származó belátással, hogy bizonyítani nem szükséges, például kétszer négy, annyi, mint nyolc; ezzel minden további bizonyítás nélkül egyetértünk. Négy terület princípiumairól van szó: a természettudomány, a bölcséleti tudomány, a bölcsesség és a hit.²⁶

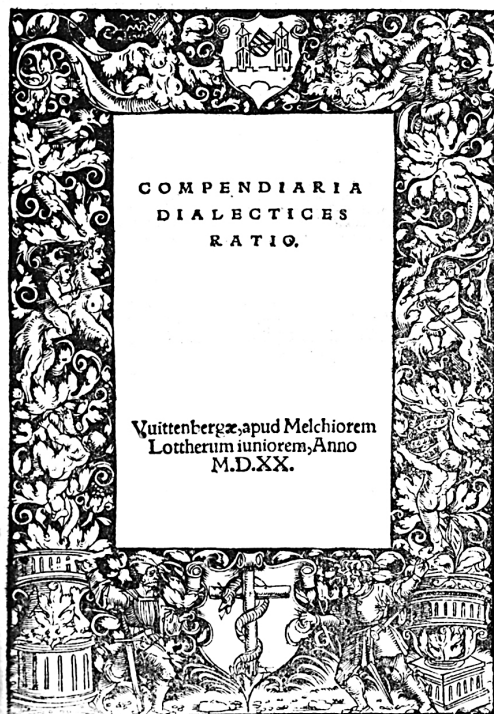
²⁴ „In hac descriptione vides multa membra sumi ex tabella huius praedicamenti. Non adam plura exempla, ne opus immodice crescat. Sed tamen sciant iuniores, hic parvam tabellam proponi, ut series rerum consideretur, quarum explicatio integra postea traditur in reliquis Philosophiae partibus. CR–13. 531.

²⁵ „In Luca pictore ars pingendi est habitus, didicit pingere Lucas, et postquam manus assumpta est, facilius et certius pingit eas lineas, quas mens in tuetur et pingere iubet, quam alii rudes pingerent.” CR–13. 536.

²⁶ „Noticia principiorum est, agnoscere principia luce mentis nobiscum nata, et firmo assensu ea amplecti, naturali iudicio, sine confirmatione, ut bis 4 esse 8 sine confirmatione certo constituimus.” Uo.

A természettudomány területén igaz ismeret az, amit következtetésekkel kapunk, ezekkel szilárdan egyetértünk, mert bizonyíthatók. Például: az ég véges. Ezzel azért értünk egyet, mert bizonyítható. A bölcséleti tudományokban az igaz ismeret azokra a dolgokra vonatkozik, amelyeket megcselekszünk, vagyis létrehozunk, például az építészet. A bölcsesség, mint biztos ismeret, a tisztességes cselekvésre és a hasznos dolgokra irányuló döntéseket irányítja, a helyes értelem segítségével. Ennek alfaja a törvény és más hasznos rendelkezések. Végül a hit, mint a biztos állítások ismerete, ezeket azért fogadjuk el szilárd egyetértéssel, mert igazmondó, komoly tanúk állítják, például a törvénybíró elfogadja a tanúk állításait, mert tudja, hogy igazat mondanak. Elhisszük például, hogy Nagy Sándor makedón király volt, és háborút viselt a perzsák királyával, Dáriusszal, mert sok olyan nép és író egybehangzó tanúsága szól emellett, akik nem akartak megtéveszteni senkit.²⁷

Az akarati képesség felosztásának szentelt fejezetben előlegezésképpen azt mondja, hogy ezek vagy jók, vagy rosszak. Az erény a jó képességek közé tartozik, mert olyan cselekvésre indít, amelyet a helyes értelem diktál; ez a jóság cselekvési szabálya, mert egyezik az isteni elme örök és változatlan szabályával. A vétek rossz képesség, mert olyan cselekvésre indít, amely ellenkezik a helyes értelemmel. Tehát azért rossz, mert eltér az isteni szándéktól.²⁸ Az erényeknek olyan alfajai vannak, amelyek közül egyesek Isten egyházának a sajátosságai, mások közösek a többi emberével.

Melanchthon dialektikájának 1520-as első változata

²⁷ „Fides est noticia propositionum certarum, quas firma assensione amplectimur, propter asseverationem testium veracium, ut iudex assentitur narrationi propter testes veraces. Credimus fuisse Alexandrum regem Macedonum, et bella gessisse cum Dario rege Persico, quia id consentientibus testimoniis multorum populorum et scriptorum, qui fallere non volebant, traditum est.” CR–13. 538.

²⁸ „Virtus est habitus bonus, quia est habitus inclinans ad agendum secundum rectam rationem, quae est regula bonitatis in actione, quia congruit cum aeterna et immota regula in mente divina. Vitium est habitus malus, quia inclinatur ad agendum contra rectam rationem. Cum igitur discrepet a mente divina, habitus malus est.” CR–13. 538.

A hit olyan ismeret, amely szilárd meggyőződéssel elfogadja az egész tant, amelyet Isten adott az egyháznak; ebben a tanban van a megengesztelődés ígérete, amelyet megragadva, Isten gyermekeinek a bizodalomával vesszük a bűnök bocsánatát; megnyugodva Isten Fiában, ezzel a bizodalommal járulunk Isten elé, és kijelentjük, hogy ő meghallgat, és őt hívjuk segítségül.²⁹ A reménység feszült várakozás: várjuk az örök életet, amely Isten Fia révén biztos, és várjuk a segítséget és a bajok enyhülését Isten tanácsvégezése szerint. A hit és a reménység különbözik egymástól, mert a hit ismeret is, és bizodalom is, mert jó szívvel elfogadja e mostani jótéteményt, vagyis a bűnbocsánatot. A reménység viszont a majdani szabadítás várása.³⁰ A szeretet nem más, mint igaz hitben és örömben fogant engedelmesség Isten minden parancsolatának, elsősorban annak, hogy őt tiszteljük. János apostol az első levelében ezért határozza meg így a szeretetet: Isten szeretete annyit tesz, mint parancsainak engedelmeskedni. Ezt a meghatározást akkor lehet jobban megérteni, ha az Isten iránti szeretet heves tüze ég a szívünkben.³¹

Isten félelme, amelyet szolgálai félelemnek neveznek, és amely a fegyelem őre, ugyancsak készség, amely kiváltja bennünk a rettegést Isten haragjától és a büntetésektől. De miután hit járul hozzá, amely vigasztalásával megerősíti a rettegő szíveket, és ezek Istenhez emelkednek, a gyermeki félelem is lehet erény.³² A türelem ugyancsak erény: engedelmeskedünk Istennek a nyomorúság idején; a türelem megtanít ezeket elviselni, hogy semmit se tegyünk Isten parancsolatai ellen; hozzá kapcsolódik az engedelmesség, az isteni segítség reménységében, a közbejáró Fiúért.³³

²⁹ „Fides est noticia, qua firmo assensu amplectimur totam doctrinam a Deo traditam Ecclesiae, et in hac etiam promissionem reconciliationis, quam apprehendentes accipimus remissionem peccatorum fiducia filii Dei, et hac fiducia acquiescentes in filio Dei, accedimus ad Deum, et nos recipi et exaudiri statuimus, et eum invocamus.” CR–13. 538–539.

³⁰ „Spes est expectatio vitae aeternae propter filium Dei certa, et expectatio auxilii et mitigationis calamitatum in hac vita, iuxta consilium Dei. Differunt fides et spes, quia fides et noticiam significat, et deinde fiduciam in voluntate accipiente praesens beneficium scilicet, remissionem peccatorum. Spes autem est expectatio futurae liberationis.” CR–13. 539.

³¹ „Dilectio est obedire omnibus praeceptis Dei, in vera fide et cum quadam laetitia, principaliter ut ipsum honore afficiamus. Sic Iohannes in prima Epistola describit dilectionem: Dilectio Dei est, mandata eius servare. Sed si arderent corda nostra magno incendio amoris erga Deum, haec definitio magis intelligi posset.” CR–13. 539.

³² „Timor Dei, qui vocatur servilis, et est custos disciplinae, est habitus, qui inclinat ut revera expavescamus agnitione irae Dei et poenarum. Sed cum accedit fides, quae corda in pavore eriguntur consolatione, et accedunt ad Deum, fit virtus et timor filialis.” CR–13. 539.

³³ „Tolerantia est virtus obediens Deo in aerumnis, quas docet perferendas esse, ita, ne fracti dolore faciamus contra mandata Dei, estque coniuncta obedientia cum spe auxilii divini, propter Filium Mediatorem. CR–13. 539.

6. Az érvelés

A harmadik könyv talán érdekesebb. Ebben a tulajdonképpeni érvelésről van szó. Melanchthon a szokványos meghatározást veszi át: az érvelés olyan eljárás, amely eloszlatja a kétséget, és bizalmat ébreszt a dolog iránt.³⁴ Két része van: az anyag és a forma. Az anyag valójában a tartalom, vagyis az a téma, amelyet egyik-másik tudományágból merítünk, például az igehirdető a Szentírásból meríti az anyagot. De Melanchthon itt csak a formával, vagyis az érveléssel foglalkozik. Erről bővebben a soron következő közleményben.

* * *

First and foremost, the Protestantism sought to incorporate the first three disciplines of the seven liberal arts into the methodologies of scholarly theology and the curricula of school education. It also served the purpose of preparing seminary students for preaching the Word in their mother-tongue. Once they mastered the languages of the Two Testaments, dialectics (or logic) aided them in decoding the meaning (or the message) of the passage, while rhetorics guided them in composing a structurally sound sermon. (This threefold unity is still applied today in Hungarian theological education, albeit under a different name.) Dialectics is the foundation for the study of all sciences. Indeed, the potential benefits of certain scientific disciplines cannot be fully achieved without a thorough understanding of its principles. Therefore, as religious sermons are modelled after secular rhetoric, their structural features cannot be correctly assembled without resorting to the laws of philosophical dialectics.

Keywords: humanism, renaissance, reformation, theology, languages, education, gospel, message.

³⁴ „Argumentum est ratio rei daubiae faciens fidem.” CR–13. 594–595.